

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLV

Уређивачки одбор:

*др Таијана Бајићковић, др Даринка Горџан-Премж, др Ирена Грицак, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лојар,
др Александар Младеновић, др Асија Пецо, др Мишар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1989

БОРИСАВ ТОШИЋ

(Сарајево)

ВУКОВ СРПСКИ РЈЕЧНИК (1852)
КАО ОСНОВА СРПСКО-РУСКОГ РЈЕЧНИКА П. ЛАВРОВСКОГ

1. Са појавом *Српског рјечника* из 1818. године започела је Вукова језичка револуција која је „српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи)“ (Ивић, 1966, 19) и која је на европску позорницу извела српски језик. За тадашњи учени свијет *Рјечник* је заједно са тековинама народног стваралаштва постао једини извор познавања српског језика и живота обичног народа. Прво издање *Рјечника*, у Европи срдечно дочекано и високо оцијењено, код куће није наишло на благонаклоност; већина тадашњих учених Срба, нешто због ауторитета и утицаја цркве, нешто због непристојних ријечи, није ни покушавала да га користи у свакодневној употреби, нити да га да у руке омладини. Управо послје побједи Вукових идеја (1847 — Даничићев *Рат за српски језик и правопис*, пјесме Бранка Радичевића, Његошев *Горски вијенац*, објављивање Вуковог превода *Новог зајета*), 1852. год. излази и друго издање *Српског рјечника* — обимније по броју ријечи, богатије по територијалном избору лексичке грађе, лексикографски далеко темељитије и потпуније обрађено. Док је у првом издању било 26 270 ријечи, у другом се број лексичких јединица пење на 47 500 (Поповић, 1983, 125); прво издање се може сматрати рјечником једног говора, чак и рјечником једног човјека (Ивић, 1966, 125), за друго издање је скупљена грађа из скоро свих штокавских говора; у друго издање уносе се дијалекатске и фонетске варијанте, додају нова значења полисемичним ријечима (мада се полисемија и хомонимија и даље не разграничавају довољно досљедно). Међутим, одмах по изласку *Рјечник* је у Србији забрањен због правописа и срамотних ријечи које су из првог издања остале (*говно*, *прдети*, *мркати се* и сл.), иако је велики број таквих ријечи у овом издању изостао. Само је Друштво Српске Словесности добило дозволу (1855) да га може уносити за своје потребе. Тек ће 1868. године у Србији бити укинуте све забране о Вуковом правопису, што је значило да и *Рјечник* може стићи у руке српског читаоца.

2. Само двије године касније *Српски рјечник* из 1852. године, који је у Србији наилазио на толике препреке, у далекој Русији постаје основа за израду првог српскохрватско-руског рјечника. *Сербско-русский словарь* П. Лавровског издала је Царска академија наука у Петербургу 1870. године. На његову појаву утицало је више чинилаца: Вуков научни рад још у самим његовим почецима код већине руских научника наилазио је на разумијевање, па му је већ 1820. године Руска академија додијелила сребрену медаљу за прво издање *Рјечника*; директни Вукови контакти са руским научницима (Срезњевским, Кепеном, Надеждином и другим) обезбеђују му посебан ауторитет у руском научном свијету; с коначним ослобођењем Србије и јачањем њене позиције на Балкану званична руска политика под утицајем словенофила испољава све веће интересовање за Србију и српски народ. Српски језик постаје интересантан не само за студенте руских филолошких факултета, него и за стручњаке других усмјерена који ће као емисари руског царства због овог или оног посла путовати по Балкану. Потребе учења српског језика условиле су неопходност погодног рјечника који би омогућавао читање српских књига и усвајање језика. До појаве овог рјечника руски студенти су се морали користити посредним језицима: да би се схватила нека ријеч из Вуковог рјечника, студент је морао знати њемачки или латински језик, или се користити њемачко-руским односно латинско-руским рјечником. Све је то отежавало читање и учење, па се П. А. Лавровски прихватио састављања првог српско-руског рјечника¹

Осим Рјечника из 1852. године, који је представљао основу српскохрватског дијела, Лавровски користи још два рјечника: Дробнићев *Ilirsko-němačko-talјanski mali rěčnik* (Беч, 1846—49) и Парчићев *Ilirsko-talјanski Riečnik* (Задар, 1858). Узимање ових двају рјечника он обрађује потребом да у свом рјечнику, поред српског језика, представи и „малобројне лексичке особености књижевног хрватског говора“ (Лавровски, 1870, II). На тај начин он жели да сем српско-руске димензије свом рјечнику да и карактеристике хрватско-руског рјечника. Сматрајући да

¹ Петар Алексејевић Лавровски родио се у Тверској губернији 1827. године. Завршио је у Петербургу педагошки институт 1851. године, а затим одлази на Харковски универзитет. Годину дана касније одбранио је магистарски рад на тему „О језику сјеверних руских летописа“, а 1854. године докторирао је у Харкову одбранивши тезу о Јакимовском летопису („Исследование о летописи Якимовской“). Од прољећа 1859. до јануара 1861. путује по нашим крајевима. Преко Баната, Србије, Далмације, Црне Горе он је дошао у Беч, затим у Праг. На овом путовању склопио је познанства са истакнутим словенским научницима и много је радио на проучавању живих словенских језика и старих писмених словенских споменика. По повратку из иностранства он држи предавања на Харковском универзитету. Ускоро је (1863) објавио своје најопширније дјело „Литило и Методије“, неколико година потом, 1869, Лавровски је постављен за ректора Варшавског универзитета, али ту остаје свега три године. Због некаквих неспоразума (Р. Лалић у Енциклопедији Југославије, књига V, стр. 496, каже због шовинистичког става према Пољацима), он запада у немилост код царских власти, па га премјештају прво у Оренбург за школског инспектора (тамо је окретањем Српско-руског рјечника саставио Руско-српски рјечник, који је објављен у Петербургу 1880. год.), а затим у Одесу, гдје је остао до 1885. Због болести тада напушта службу, а годину дана касније (1886) умире.

рјечник треба да помаже при читању дјела српског народног стваралаштва, у којима су турцизми били врло чести, Лавровски користи неколико тумачена (спискова) турских ријечи приложених уз збирке народних пјесама: Из Вукове посмртне збирке „Српске народне пјесме из Херцеговине“ (Беч, 1866), из збирке Богољуба Петрановића „Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине“ (Београд, 1867) и из књиге „Лазарица или догађаји за времена кнеза Лазара“ Јоакима Новића Оточанина (Нови Сад, 1860).²

У свом рјечнику Лавровски употребљава нови, тј. Караџићев правопис. По његовом схватању за то су постојала два разлога: „а) несмотрја на недовољство им неких сербов, оно (правописание — Б. Т.) тем не менее все больше и больше входит в употребление, и нет прочных оснований предполагать, чтобы с временем не получило общего господства, в силу строгой своей систематичности и точной передачи оттенков звуков сербских; б) Караџичево правописание наиболее удобно и для перевода латинско-хорватског письма на кирилловское, что весьма важно при мысли сделать Сербско-русский словарь пригодным и для хорватской литературы“³ (Лавровски, 1870, III). Овакав поступак Лавровског нису сви одобравали: кад је припремао Руско-српски рјечник (1880), неки чланови издавачке комисије су сматрали да треба задржати стари, предвуковски правопис који је сродан и близак важећем правопису у руској литератури (Лавровски, 1880, II). Те ставове Лавровски без колебања одбацује и остаје досљедан Вуковом правопису као и, како ћемо напријед видјети, многим Вуковим лексикографским рјешењима.

3. При одабирању ријечи Лавровски се у највећој мјери придржавао глосара Вуковог рјечника,⁴ али су веома упадљива одступања за која он није имао јединствене критеријуме, па није лако реконструисати принципе којима се руководио кад је одлучивао да ли ће неку ријеч преузети или је изоставити.

²Ђуро Даничић (1871, 183) у опширном приказу његовог рјечника замјера му због коришћења ових додатних извора јер турске ријечи које је преузео из њих још увијек нису постале саставни дио лексичког блага нашег језика; оне би могле ући у „простран“ рјечник српског језика (Даничићев термин за велики описни рјечник), али им није мјесто у рјечнику овог обима. Замјера му и због некритичког преузимања неких ријечи из Дробнића и Парчића, јер „у оба има таковијех ријечи које се не би смјеле примити ни у најпространији рјечник, прво зато што не припадају у књижевност, јер су од невјешта књижевника сковане и од њега јединога један једини пут употребљене и може бити први пут на свијет се помолиле у самом рјечнику, једном или другом од оба; а друго што их литература не може и не смјеје у се примити, јер су наказе; тако су нпр. ријечи: *бисеросклоп*, *бројногонетка*, *гвоздотег*, *гибомјерство*, *гибострој*, *градобрана*, *густомјер*, *јаможитељ* итд.“ Даничић даље констатује да су многе добре ријечи из ова два рјечника изостављене, а да се не види зашто је то учињено.

³Из техничких разлога руски текст писан старом ортографијом, која је важила до 1917. године, у овом раду пишемо савременим руским правописом.

⁴Овдје и надаље увијек имамо у виду Српски рјечник из 1852. године. Термин *глосар* употребљавамо у значењу попис одредница (руски: *словник*).

Код Вука има доста географских назива (наводимо само неке):

- а) *Арбанија, Бугарија*, Маџарска, Мисир, Московија, Московска, Немачка и Њемачка, Русија, Србија, Турска, Француска, Црна Гора; Бачка*, Банат, Биор*, Бирич*, Бока, Босна*, Браничево*, Брда*, Влашка*, Језера, Каравлашка, Лука, Малесија, Пива, Поморавље, Сријем и Срем, Херцеговина, Хас*, Шумадија;*
- б) *Арад*, Багдат*, Багдан*, Бајна Лука* и Бања Лука*, Београд* и Биоград*, Бишаћ, Благај*, Букареш*, Варадин*, Врдник*, Вуковар*, Гламоц*, Дебриц*, Заравање*, Зворник, Илок, Јагодина, Карановац, Костолац*, Ковиљача, Крагујевац, Крушевац*, Купиново, Мостар, Моска и Москва*, Сарајево, Скадар, Скочић, Скрадин*, Уђин* и Оџин, Цетиње*, Чечан*, Шабац;*
- в) *Баталуше, Бјеласица*, Бјелашница*, Вртијељка*, Врушка Гора* и Фрушка Гора, Годолин*, Капела, Козјак, Космај, Љубишња, Маганик, Мураковац, Повлен, Проклетија*, Симуња*, Романија, Румија, Црквине, Штировник;*
- г) *Бабино Језеро*, Багашевац*, Блатин*, Батар*, Бистрица, Брегава*, Дрина, Жеравија и Жеравиња, Јошаница, Јошевица*, Карашица, Колубара, Копривњак, Корана, Лим, Љиг, Морава, Морача, Неретва, Орљава, Ресава, Тамнава.⁵*

Тешко је закључити према којим је правилима Вук укључивао овакве ријечи у свој рјечник. Очигледно је да је неке од њих узимао захваљујући њиховој употребљивости; то су вјероватно и у оно вријеме општепозната и често употребљавана имена каква су Турска, Беч, Крагујевац, Фрушка Гора, Дрина и слично; то су бројни називи манастира који су у српској култури и писмености, у прошлости и у Вуково вријеме, имали изузетан значај и изазивали сталну пажњу истраживача јужнословенске историје. У другу групу могли бисмо убројати властите именице које се сусрећу ународним пјесмама и уз које се увијек дају илустративни примјери:

Бугарија: И умири земљу Бугарију;

Биор: Суводола и Биора равна;

Језера: Рано рани у лов на Језера; Изведи је на Језера равна; Синоћ паша на Језера паде;

Багдат: Ако је далеко Багдат, близу је аршин;

Заравање: Туна има село Заравање;

Романија: Весели се гору Романијо!

Батар: Иза Батра са села Салаша; Тврде страже покрај Батра баца.

На уношење оваквих именица Вук се по свему судећи одлучивао да би показао семантичке, творбене, фонетске и друге карактеристике нашег језика: неке од њих су укључене у већу творбену групу (нпр. *Бугар, Бугарин, Бугарка, Бугарија, Бугарче, Бугарчад, Бугарчица, бугарски, бугар-кабаница, бугарити, бугарење*); творбене могућности језика се илуструју ријечју Баталуше — „у Тршићкој планини једно брдо по коме су негда били виногради па *батаљени*, те сад гдјешто стоји само сухо чокоће“; интересантна је полисемија имена ријека *Гружа, Дрина, Морава, Мораца, Неретва, Тамнава* која означавају и крај око тих ријека (*Одвргоше Гружу и Мораву; Те је шаље у Морачу горњу*); поред оваквог

⁵Звјездицом су означене одреднице које је Лавровски изоставио.

обилежавана предјела уз ријеку Вук уноси и једнозначне називе *По-моравље, Посавље, Подриње, Подримље*; у неким случајевима властите именице су узете да би се показале гласовне и акценатске промјене у њима (*Батар, Батра; Штировњик, Штировњика*).⁶

Представу о лексичком благу нашег језика Вук је комплетирао уношењем великог броја женских и мушких имена. Највећи број ових имена Вук је узео из поменика добротвора манастира Раче и, ако он у предговору Рјечника из 1818. тврди да она „живе и данас у народу Србскоме“, једине су ријечи које су забиљежене из писаних извора, па се може довести у сумњу Вукова тврдња о њиховој савремености и актуелности. Ограничивши се на овај списак Вук је изоставио многа имена која су се у његово вријеме стварно употребљавала: „... у Рјечнику ћемо узалуд тражити имена личности која је Вук одлично познавао, нпр. Сара или Маца, па чак и имена Вукових родитеља, Стеван (Стефан) и Јегда“ (Ивић, 1966, 81)⁷.

Како је све те властите именице Лавровски пренио у свој рјечник?

Иако би се на први поглед могло констатовати да је он преузео углавном све овакве одреднице, темељитија анализа открива његове упадљиве недоследности. Чини се да је Лавровски у почетку био одлучио да не уноси овај лексички слој; тиме се може оправдати Даничићева (1871, 185) тврдња: „Оваквих имена, којих г. Л. није примио набројио сам у Вуковом рјечнику од самога слова Б преко седамдесет самијех властитијех, осим других из њих изведених, а с њима би их било преко стотине“. На истинитост ове тврдње упућује и наш горе наведени списак географских назива код Вука: ријечи које је Лавровски изоставио означене су звјездицом, а највише их је на слово Б, али је очигледно да се на сљедећим страницама он рјеђе одлучује за њихово изостављање. Он их доследније преузима, изостављајући, углавном, топониме који нису довољно јасно код Вука семантизовани: *Кобиљи До: На широку долу Кобиљему; Ковачи: Те је шаље у Коваче равне*. Та тенденција се уочава још боље кад се провјери како је Лавровски поступио с недовољно објашњеним властитим именицама које су П. Ђорђевић и Ј. Стојановић издвојили у предговору трећег издања Вуковог рјечника (1898, XXII) у посебан списак. Од укупно 92 властите именице преузетих је 28, а изостављених 64. Ако је из Вуковог рјечника могао докучити основно значење ријечи, он је није

⁶ Па ипак тешко је објаснити зашто Вук поред лексема *Грк, Гркиња, Грчад, Грчадија, Грче, Грчина* нема именице *Грчка*; поред одреднице *Мураковац* („Брдо у Ловћену“), *Црквине* („у Ловћену брдо“), *Штировник* („Брдо у Ловћену“) нема самосталне одреднице *Ловћен*; поред имена *Копривњак* („извор у Јадру између села Тршића и Пасковца“), *Багашевац* („поток у Јадру у селу Тршићу“), *Жеравија* („... тече кроз Тршић...“) — нема издвојене одреднице *Тршић*; поред облика *Поцерина* и *Посавље* нема *Посавина*.

⁷ Ивићево мишљење се односи на *Рјечник* из 1818. У друго издање он уноси име *Стеван* (упућено на *Стјепан*).

изостављао; само на основу стихова

У Леђану граду латинскоме;
Кад је био на води Сервани;
У питому Нестопољу твоме

он извлачи најосновнија значења, па у његовом рјечнику имамо: *Леђан* — назвање града; *Нестопоље* — назвање места; *Сервана* — назвање потока. Изостављање таквих топонима као што су *Цетиње* и *Крушевац*, можемо објаснити само некаквим превидом. Интересантно је да он не уноси нове властите именице, чак ни оне које је Вук већ употребио у објашњењима на страницама рјечника — *Ловћен*, *Тршић*, *Бока* и сл.

Док је топониме, хидрониме и сличне ријечи оставио онако како их је Вук презентирао, значи у оквирима глосара, антропониме је Лавровски издвојио у посебан списак на крају свог рјечника: 633 мушка и 301 женско име. У списак је уврстио само имена која је нашао код Вука, али је при томе нека изоставио (опет највише с почетка, нпр.: *Алекса*, *Бајо*, *Благоје*, *Богосав*, *Бороје*, *Будимир*, *Гаеро*, *Гаврило*, *Глигорије*; *Божица*, *Босилка*); покаткад је изостављена једна варијанта, а друга постоји: има *Божо*, *Груја*, *Ђура*, а нема *Божја*, *Грујо*, *Ђуро*; може се наћи и покоја погрешка — женска имена из Црне Горе *Добрија*, *Добре* (хипокористик од *Добрана*) сврстава у мушка имена.

Дакле, ако се занемаре почетна његова колебања, могло би се тврдити да је Лавровски из Вуковог рјечника преузео огромну већину властитих ијеница; неке је изостављао, изостављајући уз њих и ријечи мотивисане њима: поред *Босанлија* и *босанка* (врста чугуре) нема *Босна*, *Босанац*, *Босанка*, *босански*, *Бошњак*, *Бошњакиња*, *Бошњакуша*, *Бошњанин*, *Бошњо*; друге изоставља а задржава њихове изведенице — нема *Крушевац*, а стоји *крушевачки*, или обратно — узео је *Нови Пазар*, *Новопазарац*, *Новопазарлија*, а није *новопазарски*. Па ипак, неслагања двају глосара у односу на велики број подударности су невелика, што дозвољава констатацију да Лавровски није одвише пореметио Вукову концепцију одабирања властитих именица за овакав рјечник општег типа.

4. Вук је скупљајући ријечи за прво издање свога рјечника уочио да у нашем језику постоји знатан број „турских ријечи“, које имају специфичан положај у односу на осталу лексику и које, стога, треба да имају посебан третман у рјечнику. О томе он каже: „Турске ријечи (које сам од прилике знао да су јамачно Турске) назначио сам звјездицом (*), и ће ми је одма могло пасти на ум, замјењивао сам и Српским ријечима. Највише од ови Турскије ријечи могу се без сваке муке ишћерати из нашег језика, зашто имамо Српске мјесто њи; а ћекоје се може бити ни у години дана не спомињу; али сам и ја опет писао, зато што сам чуо ће се у народу говоре, или пјевају; а има неколико и такви ријечи Турски, које ћемо морати задржати и посвојити, н. п. боја (бојити, бојење), аманет, тепсија, ћерђеџ, топ, барјак, барјактар, брк, бурмут (бурмутица), чакшире...“ (Вук, 1818,

XX). У првом издању *Рјечника* има 1259 ријечи означених звјездицом. Међутим, ако се узму изведенице, које Вук није обилежавао као турцизме (уз означену варош турцизми су и неозначене изведенице *варошанин*, *варошица*, *варошка*, *варошки*, *варошчад*, *варошче*, *варошчица*), онда је тај број знатно већи — 2209, што од укупног броја ријечи у *Рјечнику* (26 270) износи 8 процената или једну дванаестину (Поповић, 1983, 49). Као да је предосјећао да ће се многе од ових ријечи стопити са исконским словенским фондом (неке од њих се данас не осјећају ни као стране ни као турцизми: *барут*, *боја*, *занат*, *кашика*, *пешир*, *сандук*, *шећер* и сл.), Вук у *Рјечник* из 1852. уноси нове — тако их је овдје звјездицом означено преко 1800. При том је, како пише Срезњевском⁸, можда и гријешно, што су приређивачи трећег издања (1898) и показали, па су овдје као турске означене нпр. и ове ријечи: *цакати*, *ценарика*, *цефердар*, *цица* итд.) на слово Ц су 22 наново означене).

Лавровски је углавном преузео све Вукове ознаке за турске ријечи⁹. Од Вукових педесетак турцизама на слово Х он преузима скоро све (изоставља их само кад се не може разабрати значење — *харзлак*: *Сваки носи по двадесет пушака*, *Све на један харзлак изгоњене*) и додаје шест нових из извора о којима је говорио у предговору: *хадет*, *хајан*, *хантерија*, *харем*, *харчалија*, *хатмер*. Ријетко када сам поправља Вука (под словом Х то је учинио само код *ханџар* и *ханџија*), како то Љ. Стојановић и П. Ђорђевић чине у трећем издању, гдје је звјездицом означено још петнаестак ријечи: *хазнадар*, *хасна*, *хељда* итд. Овакав његов став може се објаснити тиме што је у Вуку и његовом рјечнику гледао ауторитете у које се не смије дирати и, вјероватно, тиме што сам није могао тако лако сналазити у овако компликованој материји. Посебно је питање да ли је Лавровски уопште морао обилежавати турцизме. С лексикографског становишта гледано Ђура Даничић (1871, 184) је у праву кад сматра да би све стране ријечи требало једнако посматрати: ако се као стране (турске) означавају *механа* и *маказе*, зашто се не би објаснило поријекло *бирта* и *шкара*? Нама се, пак, имајући у виду укупни однос Лавровског према Вуковом рјечнику, чини да је он добро поступио, иако је претјерао уношењем неких још неодомаћених турцизама: *калумет*, *кангал* и сл. Али у његовим допунама наилазимо и на ријечи које су данас мање или више

⁸ Види, на примјер, код Љ. Стојановића (1924, 654).

⁹ Миодраг Поповић (1983, 48) истиче да је израз „турске ријечи“ непрецизан: „Изворне турске ријечи (само 487) чине нешто преко једне трећине (35,5 процената) на списку од 1259 турцизама. Око половине речи води порекло из арапског (око 350) и персијског (близу 300), а остале више од две стотине преузете су из других језика (грчког, латинског, немачког, талијанског, француског, јерменског, мађарског, хербејског) или су речи неодређеног порекла. Међу њима су и изведене речи које су настале из српских корена и турских суфикса и префикса. Близу две трећине речи са списка Вукових турцизама (64,5 процената) нису, дакле, турске већ потурчене речи, које су у нашу средину (сем ретких изузетака) донели Турци“.

(Подаци се односе на прво издање Вуковог рјечника, а статистику је Поповић урадио према: Шкаљић Абдулах, *Турцизми у српскохрватском језику*, четврто издање, Сарајево, Свјетлост, 1979).

уобичајене: *карамлук, харем.*

5. Постоји у Вуковом рјечнику један слој ријечи „које се“ — како он каже на крају предговора првом издању — „данас не говоре у говору, него се само чују у пјесмама“. Он их назива стајаћим ријечима, обилсжава ознаком „ст“, неке преводи на њемачки и латински, а један сасвим мали број оставља и без превода и без објашњења на нашем језику. У прву подгрупу можемо издвојити нпр. ове:

аздија: На њему је коласта аздија;
миље: Ој девојко, миље моје!
морија: Кад морија Мостар поморила;
танкопреља: Ја сам чуо да си танкопреља.

У другу би спадале стајаће (и остале) непреведене ријечи, а њихов број је незнатан:

велен: Ој девојко, селен велен! | Не узвијај обрвама;
жуборика: Жубори му брада | Као жуборика;
илинча: Младом барјактару | Барјак од илинче;
мемла: Убила га мемла од камена.

Иако су му стајаће ријечи представљале посебну тешкоћу при преводу, Лавровски их по правилу преузима, а изоставља само оне чије је значење из Вуковог рјечника немогуће докучити: *велен, жуборика, илинча, мемла, кафазли-Ружица, калаџинска вода* и друге. Тако поступа и према ријечима које се употребљавају у загонеткама или брзалицама и које ван тога контекста немају никаквог смисла:

клинков, климпеста, клунков (Расло дрво клинково, на клинково клунково, на клунково климпеста);
кундрац, макокундрац, бакундрац, обербац (Једном мачку име кундрац, другом макокундрац: шиц кундрац! мац кундрац! обербац бакундрац).

Изостављене су ријечи за чију семантизацију Вук користи читаве мале приче, нпр. *кикош, клинчорба* и слично.

Сва друга изостављана су, како се чини, случајна.

Ђуро Даничић је, међутим, упоређујући ријечи на слово Б и Г, дошао до другог закључка: „Оваквијех са свијем обичнијех ријечи којих у г. Л. нема, ја сам у Вуковом рјечнику од самог слова Б набројао осим споменутих властитих преко осамдесет, нити се јамчим да сам све избројио; примјера ради споменућу између њих неке: *бан, барутни, башица, безбожан, безбожник, безвјерник, безгрјешност, блатанце, бобати се, богомољство, богородица, богородичин, богородичин лан, божогробац, бојац, браветина, брзоплет, бујањача*“ (Даничић, 1871, 186). Он му, значи, пребацује што час изоставља, час узима ријечи које у два језика имају исти облик и исто значење, иако у предговору тврди да је такве ријечи преузимао у свој рјечник „као очигледно свједочанство о ономе шта заједничко у

лексичком саставу има српски језик с нашим језиком и у којој мјери и у чему су се испољиле разлике“ (Лавровски, 1870, IV). И стварно, Лавровски је преузео нпр. *боб, ведро, голуб, зима, јама, нога, нос, поп, поље, рука*, али је, иако се држао принципа да овакве ријечи укључује у свој рјечник, због нечега изоставио лексеме *бог* и *брат*. Посљедице овакве недоследности, кад су у питању истоврсне појаве, врло су неугодне и читаоца могу да доведу у заблуду: „Неће ли по томе млади Руси кад стану учити из овог рјечника српски, па у њему не нађу *бога* и *брата*, а нађу *халаха* и *буразера*, помислити да су Срби изгубили оне опћените словенске ријечи, те сада не зову бога богом него халахом, нити брата братом него буразером? ко ће више, Руси или Срби, бити захвални г. писцу на такој поуци?“ (Даничић, 1871, 186).

6. Осим Вуковог рјечника — да би проширио употребљивост свог приручника — Лавровски користи Парчићев и Дробнићев рјечник. Однос Вукових ријечи и ријечи из поменута два рјечника покушали смо утврдити бројањем одредница под словом К. На слово К код Вука (без личних имена која нисмо рачунали, јер их је Лавровски посебно издвојио) — 2918, а код Лавровског 3177 ријечи. Лавровски је изоставио око 90 Вукових одредница, што значи да је задржао приближно 97 процената из Вуковог рјечника. Додао је из других извора близу 360, а то значи отприлике 11 процената лексема из његовог рјечника нема код Вука. Које су то ријечи? Даничић је, како је већ наведено, међу овим ријечима нашао доста казационализама, извјештачених и накарадно направљених ријечи. И био је у праву јер се многе од њих нису одомаћиле ни у западним крајевима наше земље: *казалац, казалица, каквост, каменословље, кипоборац, кипоклонац, кипотворац, копномјерје, копнописје, косенац, костенац* и др. Али добар број ријечи које је Лавровски узео из поменутих рјечника данас су сасвим обичне не само у западној него и у источној варијанти нашег језика: *казнити, кедар, китоловац, кишобран, клевета, књижевност, кобан, кожарски, количина, копно, користити, крвоток, кркет, крзно, крштен, купалиште, купаћи, кусореп, кућара, кућарица, кухиња*; неке су и данас варијантски обилежене: *казалиште, казало, кења, корал, крабуља, кратица, кривотворити, кринка, крпати, крумбир, кућанство, кушња*. Међу овим ријечима има доста је таквих које су се употребљавале и у Вуково вријеме, али их је он изостављао јер се „нијесу говориле у народу“. С друге стране, Лавровски покатакд укључује изведенице основних ријечи из Вуковог рјечника: код Вука постоји *кожа, кожар, кожетина, кожица, кожење, кожина, кожодер*, а Лавровски ову творбену парадигму допуњава придјевом *кожарски*; Вук има само придјев *куштрав*, а Лавровски додаје још *куштра* и *куштро*. Но и у овом погледу глосари код Вука и код Лавровског најчешће су подударни, а разлике имају спорадичан карактер:

Вук	Лавровски	Вук	Лавровски
ЂАВЛЕ	Ђавле	ВРАГ	Враг
ЂАВО	Ђаво	ВРАГАЂУР	—
ЂАВОЛАК	Ђаволак	ВРАГОВАЊЕ	Враговање
ЂАВОЛАН	Ђаволан	—	Врагодух

ЂАВОЛАСТ	Ђаволаст	ВРАГОВАТИ	Враговати
ЂАВОЛИСАЊЕ	Ђаволисање	ВРАГОЛАН	Враголан
ЂАВОЛИТИ	Ђаволити	ВРАГОЛАСТ	Враголаст
ЂАВОЛИЦА	Ђаволица	ВРАГОЛИЈЕ	Враголије
ЂАВОЛОВ	Ђаволов	ВРАГОЛИСАЊЕ	Враголисање
ЂАВОЛСКИ	Ђаволски	ВРАГОЛИСАТИ	Враголисати
ЂАВОЛСТВО	Ђаволство	—	Враголити
ЂАВОЛЧЕ	Ђаволче	ВРАГОЛИЋ	Враголић
ЂАВОЛЧИЋ	Ђаволчић	ВРАГОЛИЦА	Враголица
1. ЂАВОЉИ	Ђавољи	ВРАГОЛСТВО	Врагољство
2. ЂАВОЉИ	— *	ВРАГОЉЕЊЕ	Врагољење
		—	Врагометан
		ВРАГУЛИН	Врагулин
		—	Вражба
		ВРАЖДА	Вражда
		ВРАЖИ	Вражди

* Лавровски два хомографа *ђавољи* и *ђавољи* представља као полисем и преводи: *дјаволски*; *ни один*, *никто* (в. *Герцеговине*).

7. У свом рјечнику Вук је обавезно означавао дијалекатску припадност ријечи, па је био принуђен да даје три или четири дијалекатске варијанте, обилежавајући их посебним ознакама: (ист.), (зап.), (југоз.), (јуж.). И Лавровски преузима све облике, али их не означава:

Вук		Лавровски	
ЗАГУДЕТИ (ист.)	} [превод]	Загудети, дим	} [превод]
ЗАГУДИТИ (зап.)		Загудити, дим	
ЗАГУДЈЕТИ (југоз.)		Загудјети, дим	
ЗАГУЂЕТИ (јуж.)		Загуђети, дим	

Лавровски преузима од Вука многобројне и разнолике дублете. У оба рјечника има *ајдук* и *хајдук*, *изабрати* и *избрати*, *еванђеље* и *јеванђеље*, *госпоја* и *госпођа*, *јагње* и *јање*, *дуван* и *духан*, *клекнути* и *клећи*. Не повлачећи разлику између синонима и дублета у предговору *Рјечника* из 1852. Вук каже: „Ријечи које једно значе може бити да би најбоље било код оне за коју се мисли да је најљепша (најобичнија и најприличнија) метнути све остале назначивши ако се која гдје у осталоме крају говори, па послје код сваке казати само виде, н.п. *раоник/лемеш*, у Црној Гори *јемљеш* само *vide раоник*“. Вук се тог принципа у великој мјери придржава, али га Лавровски често занемарује, тако да су од наведених дублета једнако презентирани само: *јагње* — *јање*, см. *јагње*; *госпођа* — *госпоја*, см. *госпођа*, *клећи* — *клекнути*, см. *клећи*.

Сам Вук није био довољно експлицитан и досљедан у упућивању од „лошег“ на „бољи“ дублет,¹⁰ а Лавровски то чини сасвим неуједначено и

¹⁰П. Ђорђевић и Љ. Стојановић су у предговору трећем издању Вуковог рјечника (1898) подробно објаснили који су недостаци били у Вуковом повезивању истих ријечи (дублета) и ријечи истог или сличног значења (синонима). Они су у том погледу урадили огроман посао и тако Вуков рјечник учинили далеко информативнијим. Лавровски покушава да уради овакве допуне. На примјер, код Вука уз ријеч *слепоћа* стоји *vide*

на тај начин лишава читаоца врло важне информације која би се налазила на једном мјесту — да руска ријеч *табак* у нашем језику има еквиваленте *дуван* и *духан*.

Према томе, завршавајући упоредну анализу глосара Вуковог рјечника и *Српско-руског рјечника* Лавровског, могуће је тврдити да је Лавровски за свој рјечник од Вука преузео преко 95 процената лексичких јединица, да је изостављао само оно што се према његовом осјећању није сасвим уклапало у лексички систем српског језика, што није било сасвим јасно семантизовано у Вуковом рјечнику и оно што се тешко може пренијети руском читаоцу. Грађу из Вуковог рјечника, или, боље речено, Вуков рјечник он допуњава лексиком која би омогућавала читање и хрватске литературе. Овај слој лексике одудара покаткад својом натегнутошћу, извјештаченошћу: очигледно је да су то књишке ријечи, да нису у саставу народног говора. Ипак добар број додатих ријечи био је потребан рјечнику Лавровског. Те ријечи никако не могу уништити основну физиономију коју му даје грађа из Вуковог рјечника. О блискости двају рјечника говоре и бројчани подаци: у Вуковом рјечнику, према његовом бројању, има 47 427 ријечи¹, а у рјечнику Лавровског, према нашем прорачуну утврђеном методом случајног узорка има око 48 000 одредница. А сама идеја Лавровског да у свом рјечнику представи цјелокупно лексичко благо нашег језика — у својој основи прогресивна и реалистична — природни је продужетак Вукових схватања о јединствености српскохрватског језика.

8. Вуков рјечник из 1852. године је специфично лексикографско дјело: по одбиру лексичке грађе он има особине општег рјечника; поједине одреднице се нашироко обрађују, тј. о њима се износе енциклопедијски подаци, те по овоме он има карактеристике енциклопедијског рјечника са јаком наглашеном етнографском компонентом; лексеме су у њему „истумачене њемачкијем и латинскијем ријечима“, што заправо значи да су неке описиване, друге тумачене, треће превођене на ова два језика (или на један) и све му то придаје одлике вишејезичког рјечника. Међутим, његова специфичност огледа се највише у самом поступку и језику његовог аутора, у коме „у ствари налазимо две супротне тенденције: лексикографску дисциплину и епски импулс народног казивања“ (Поповић, 1983, 154). Кроз читав *Рјечник* Вукови стваралачки пориви, његова богата меморија и знања о народном животу, његова жеља да покаже тај живот, схватања и дух народа стално потискују у други план лексикографа; стога у његовом рјечнику нема строгог лексикографског система, нема чврсто постављених принципа у техничкој обради одредница². Тиме се може објаснити

шљепота, а те ријечи нема; Лавровски је додаје, обје преводи руском ријечју *слепота*, али читаоцу ускраћује податке о њиховој повезаности, о чињеници да су то дублети. Но кад се сагледа посао који су урадили Ђорђевић и Стојановић, постаје јасно да Лавровски никако сам није могао отићи даље од Вука.

¹ Види биљешку на посљедњој (880) страни трећег издања (1898) Вуковог рјечника.

² У овом погледу Вук је имао доста несугласица с младим Ђуром Даничићем, који је помажући му тежио научној тачности и лексикографској досљедности. „Основне идеје

шароликост у структури рјечничких чланака и разноврсност поступака семантизације одредница: најчешће се даје, кад је то могуће, непосредни еквивалент на њемачком и латинском језику (види *љепар, јагње, лађа, лијечити, јадан, младић*); шире тумачење на њемачком или латинском са упућивањем или без њега на значењски блиску ријеч (в. *бинија, полугодишњица, полутан, поткрпити, празнословити*); врло често се поред латинског и њемачког еквивалента дају илустративни примјери (в. *косити, поклон, хартија*) или шири коментари (в. *пасмо, кошница, конопац*); понекад се ријеч објашњава на српском, њемачком и латинском (*јагњило*); доста је случајева кад се одредница не преводи ни на њемачки ни на латински, него се сажето дефинише (*вашица, летка, полубрат, паприца*); код неких ријечи, нарочито придјева, доста се широко указује на њихову спојивост (*љут, јак*), затим на употребу, нпр. *друга*: „Жене у разговору реку једна другој: немој друго! јадна друго! (људи би у оваквом догађају казали један другом: брате!)“; уз поједине одреднице, поготову кад означавају појмове од изузетног значаја за живот и историју српског народа, чланак поприма одлике краће студије енциклопедијског карактера (в. *кмет, намастир, хајдук*). Овакви поступци се, нарочито код ријечи које имају сложенију семантичку структуру, комбинују на разноврсне начине; у многе чланке укључују се фразеологизми, пословице, загонетке — што је и разумљиво кад се имају у виду посебни циљеви оваквог лексикографског дјела.

Лексикографска анализа Вуковог рјечника не може заобићи Вуково схватање и третирање полисемије и хомонимије. Код Вука је правило да се властита и заједничка именица дају као једна одредница, ако се гласовно подударају, па се под одредницом *студеница* налазе три самосталне ријечи — ријека, манастир, хладна вода; под *ружа* — врста цвијета и женско име; под *радиша* — мушко име и радан човек; под *бања* — лечилиште, варош у Србији, манастир у Боци, рјечица у ваљевском крају.¹³ Ако се изузму појаве овакве хомонимије (властита и заједничка именица), онда се може констатовати да је број хомонима у Вуковом рјечнику сасвим мали (нпр. *суд* — установа, *суд* — посуда; *сто* — број, *сто* — дио намјештаја; *зло* — именица, *зло* — прилог; *добро* — именица, *добро* — прилог), што је и разумљиво јер су се међу ријечима народног говора ријетко сусретале ријечи једнаке по облику и акценту, а различите по значењу, које би биле различитог поријекла и припадале различитим граматичким категоријама. Зато су веома бројни хомографи — ријечи

су биле Вукове, затим највећи део грађе и тумачење речи, али главни део посла око сређивања рјечника обавио је Даничић. Млади научник је узбучавао речи, преписивао и дотеривао фише за штампу, одбацивао сувише речи и додавао нове, остале преводио на немачки и латински језици бринуо се око штампања дела, као и око коректуре. Вук је углавном надгледао, допуњавао грађу и водио рачуна да Даничић до краја уради речник онако како га је он замислио“ (Поповић, 1983, 128). О Даничићевом раду на Вуковом рјечнику пише Ј. Кашић (1987, 1495–1502).

¹³Из техничких разлога и у недостатку простора не цитирамо цјеловит рјечнички чланак.

које су једнаке по облику, а разликују се по акценту: *лџк* и *лџк*, *рѣпни* и *рѣпни*, *пѣс* и *пѣс*, *сѣдети* и *сѣдети*. Сваки хомограф у Вуковом рјечнику представља посебну одредницу, а веза између њих обиљежена је редном бројем испред, нпр.:

1. <i>грѣд</i> (насеље)	1. <i>тѣжѣк</i> (ратар)	1. <i>сѣло</i> (насеље)
2. <i>грѣд</i> (туча)	2. <i>тѣжѣк</i> (придјев)	2. <i>сѣло</i> (сијело).

Исто тако се обиљежавају хомоними, ако су већ раздвојене као посебне ријечи:

1. <i>суд</i> (установа)	2. <i>суд</i> (посуда) ¹
1. <i>зло</i> (именица)	2. <i>зло</i> (прилог).

Док се хомоними и хомографи обиљежавају бројком испред одреднице, различита значења у оквиру полисемичне ријечи маркирају се послије одреднице, такође арапским бројем, са заградом:

- лед*: 1) — вода у чврстом стању
2) — град.

Познато је да су у сваком језику једнозначне ријечи ријетке, да се једнозначност може свести само на властите именице, неке конкретне именице и термине. Међутим, Вуков рјечник о нашем језику даје сасвим другачију слику; могло би се помислити према овом рјечнику да су у нашем језику полисемичне ријечи ријеткост, што је, наравно, далеко од истине. Такав се погрешан утисак стиче због недовољно разрађене полисемије. Иако се и код Вука могу наћи ријечи са доста широко презентираним полисемијом (*глава*, *метнути*, *кита*, *матица*, *здрав*), прилично се ријетко у разради полисемичне ријечи могу уочити опозиције главно значење — секундарно значење, право значење — фигуративно значење, неутрално значење — стилистички маркирано значење. Дакле, сем представљања хомонима као полисема, нпр. под једном одредницом су обрађени: *ранити*¹ (устајати рано) и *ранити*² (повриједити), *пошта*¹ (одати пошту) и *пошта*² (установа), *кључ*¹ (у брави) и *кључ*² (кључ воде), врло се често занемарују споредна, фигуративна и стилистички маркирана значења, иако, наравно, има изузетака (*глава*, *кукавица*, *рука*).

У оквиру рјечничког чланка Вук даје и фразеологизме. Они, додуше, нису, као што се то данас чини, издвојени у посебан сегмент рјечничког чланка. Као и у случају полисемије и хомонимије при презентирању фразеологизма нема никаквог строгог правила: уз једну су одредницу фразеолошки спојев (*метнути*), уз другу прави фразеологизми (*рука*), уз трећу изреке и пословице (*чаша*, *чорба*).

¹⁴ У савременим српскохрватским рјечницима хомографи се уопште не обиљежавају, јер се сматра да је обиљежавање акцента довољан знак да се ради о посебним ријечима, а хомоними се означавају натписаним бројем изнад крајњег слова (*суд*¹, *суд*²); у српско-хрватско-руским рјечницима обично се и хомоними и хомографи обиљежавају на исти начин.

Само се по себи разумије да нема смисла оцјењивати Вукове поштупке са становишта лексикографске теорије и праксе. Износићи неколико површних напомена о структури рјечничког чланка у Вуковом рјечнику жељели смо да упоредимо његов поступак презентирања лексичких јединица са начином на који то чини Лавровски у свом рјечнику. А Лавровски је настојао, колико су му могућности дозвољавале, да вјерно пренесе Вукова рјешења. Хомониме и хомографе он обрађује као посебне ријечи, а разграничава их морфолошким средствима, упућивањем на синониме и дублете и, разумије се, преводом. Само у изузетним случајевима, да ли омашком, да ли из неког другог разлога, један од хомографа изоставља (постоји *лук* и *пџс*, а нема *лџк* и *пџс*). На примјер:

Тежак, ака, м. крестъянин, земледелец.

Тежак, шка, шко тяжелый, большой.

Сто, числит. сто.

Сто, стола, м. стул; седалище; стол.

Сеђење, см. (смотри — види; Б.Т.) сјеђење.

Сеђење, см. сијеђење.

Регни, на, но реповой.

Регни, на, но хвостовой.

О структури српскохрватске полисемичне ријечи у његовом рјечнику читалац не може добити јасну представу, јер он наводи све могуће преводе, а да при томе не упућује који се еквивалент односи на које значење; изостављање илустративних примјера и дијалекатских квалификатора знатно осиромашује укупну информацију. Тако у његовом рјечнику чланак уз ријеч *глава* изгледа овако:

Глава, ж. голова; он главом — он и никто другой; мушка глава — мужина; женска глава — жена; начальник; начало, источник реки; конец ружейного ствола; хлеб; голова сахару.

Покаткад Лавровски не преводи сва значења вишезначне ријечи.

9. За правилно и потпуно поимање неке ријечи од велике је важности колико је адекватно представљена њена семантичка структура.

Ништа мању важност нема њена граматичка идентификација, јер обилежавање припадности неке лексеме одговарајућим граматичким категоријама (нпр. врстама ријечи) веома много говори и о њеној семантици. Стога се у рјечницима употребљава систем квалификатора који показују граматичке и стилистичке карактеристике одреднице.

Вуков рјечник има специфично разрађен систем квалификатора: на српскохрватском језику су квалификатори о територијалној и дијалекатској припадности лексема, нпр.: *Банат*, *Дубр.*, *Хре*, *Ц.г.*, *Шум.*; *ист.*, *јуж.*, *југоз.*, *зап.*, *зап. кр.*; на латинском језику су граматички квалификатори, нпр.: *ас.* мјесто *accusativus*, *adv.* мјесто *adverbium*, *imperat.* мјесто *imperativus*, *m.* мјесто *masculinum* и сл.; нешто мало ознака је на њемачком

језику; у стилистичке квалификаторе, поред неких дијалекатских и етимолошких ознака, спадају ознаке за хипокористике, аугментативе, деминутивне и ознаке за стајаће ријечи, док се на емоционално-експресивне одлике одреднице (таквих случајева је веома мало) указује директно у чланку — објашњењем или примјером. Лавровски, пак, уопште не преузима из Вуковог рјечника дијалекатске и покрајинске ознаке; латинске скраћенице замјењује уобичајеним руским (списка квалификатора и скраћеница за њих нема) и најчешће их употребљава као и Вук, дајући најосновније граматичке карактеристике лексема. На примјер:

Вук	Лавровски
БИСКУП, м.	Бискуп, м.
ДО, дола, (loc. долу), м.	До, дола, м.
ДИО, дијела, м.	Дијел, м.
ЈАГЊЕ, њета, п.	Јагње, њета ср.
КЊИ, кћери, ф.	Књи, ери, ж.
УШИ, уши, (ушију), ф. пл.	Уши, ж. мн.
ЛОВАЦ, ловца, м. (gen. пл. ловаца)	Ловац, вца (род. мн. ловаца)
ЧУДО, п. (pl. чуда и чудеса)	Чудо, ср.
ЛИСТАК, лиска, м. hіp.	Листак, ска, м.
ГРАД, м. (loc. граду, пл. гради, градови, градова)	Град, м.
ДОБАР, добра, ро (добри, ра, ро) adv. добро, сопр. бољи	Добар, бра, бро
ЗДРАВ, а, о	Здрав, а, о
КУПАТИ, пам, v. impf.	Купати, пам
КУПАТИ СЕ, купам (пљем) се, v. г. impf.	Купати се, пам се
ШИТИ, шијем, v. impf. (part. pass. шивен)	Шити, шијем
ПОКИСНУТИ, нем (покисао и покиснуо), v. pf.	Покиснути, нем

Из наведених примјера лако је уочити да Лавровски, као и Вук, по правилу даје све облике на основу којих се може сазнати потпуна парадигма промјенљивих ријечи, али су и разлике упадљиве. Пошто српскохрватске ријечи код Лавровског нису акцензоване, он изоставља оне облике који је Вук наводио да би показао премјештање акцента у појединим члановима парадигме. Али има изостављања и чисто морфолошког материјала: изостављен је генитив код именица, *уши*, *прса* (*прси*), нема номинатива множине именица *чудо*, *град*, нема уопште именице *око* и облика *очи*, иако постоји *очице ум. от очи*.

Описни придјиви су код Вука далеко потпуније обрађени. Иако и код њега има неуједначености, он код описних придјева често даје одређени и неодређени вид, компаратив, а у истој парадигми понекад и прилог изведен од описног придјева. Лавровски од свега овог има само неодређени вид и облике за сва три рода једнине.

Код Лавровског се уз глаголе даје мање података — само инфинитив, прво лице или (за безличне глаголе) треће лице једнине презента; он не обилежава као Вук вид глагола, сматрајући, ваљда, да ту за Русе нема ничег новог и необичног.

Личне замјенице (а то би се могло рећи и за непромјенљиве ријечи) Лавровски обрађује као Вук, с тим што је покатак примјетна редуција материјала, па чак изостављање појединих одредница (нејасно је зашто су изостављене личне замјенице *ми, ви, он, она, оно, они*).

Редуцирање граматичке информације у оваквом рјечнику нема никаквог оправдања, тим прије што у њему нема кратког прегледа граматике, како је то још у оно вријеме било уобичајено у рјечницима овог обима и ове намјене.

10. Поред адекватно представљене семантичке структуре одредница (издвајање основног значења, подзначања или нијанси значења), поред добро одмјерене употребе квалификатора, којима се саопштавају граматичке, стилистичке и друге особине лексеме, за њену потпуну семантизацију у преводној лексикографији се користи још неколико средстава. Значење се у преводном рјечнику открива још помоћу: еквивалената, синонима и антонима, описа, транслитерације, транслитерације с описом, примјера и сл.

Средства семантизације лексичких јединица у Вуковом рјечнику — управо због његове оригиналности која се највише огледа у чињеници да је то први рјечник српскохрватског народног језика и истовремено преводни, чак тројезички рјечник — имају специфичну примјену. Међу њима је нарочито интересантан поступак везивања ријечи истог или сличног значења, односно начин на који се читалац упућује од једне ријечи ка другој. Технички он то чини помоћу ријечи *vide* и скраћенице *cf.* (*confer* — упореди), т.ј. (то јест), или тако што се неке ријечи у тексту објашњења штампају курзивом. У Вуковом рјечнику је много фонетских и морфолошких дублета, а исто тако и синонима. Он их је укључивао у свој рјечник настојећи, прилично опрезно, да укаже на „најљепше (најобичније и најприличније)“. Он је јасно схватио да није дошло вријеме за нормативистичке захвате: „Ако сад Срби у писању књига приме једно макар које од својих нарјечја, онда у рјечницима неће ни требати ријечи по сваком нарјечју писати за себе, него само по ономе којијем се књиге успишу... Али за сад док је још главна брига и потреба да познајемо свој народни језик по свијем крајевима, мислим да је ваљало писати све овако као што сам у овој књизи писао“ (Караџић, 1852, VIII). Он, значи, упућује на „најприличнију“ ријеч избјегавајући на тај начин дуплирање поступка семантизације и успостављајући семантичке везе између двију лексичких јединица. Ознаком *vide* читалац се најчешће упућује да значење одреднице потражи уз ријеч на коју је упућен јер су те двије ријечи синонимичне. Знатно шире је употребљавана ознака *cf.*: да се истакне етимолошка сродност двију ријечи, да се као и ознаком *vide*, скрене пажња на значењску блискост двију одредница и слично. При оваквом упућивању се понекад добија доста широк круг којим читалац мора да прође да би дошао до жељеног значења. На примјер:

Туквањ (у Слав.) *vide* сусак; сусак (у *Сријему*) *vide* крбањ; крбањ

vide врг, cf. тиква; врг, т. крбањ [њемачки и латински еквивалент]; тиква [превод и широко објашњење о врстама тикава и посуда које се од њих праве, због чега је скраћеницом vide крбањ, а преко њега и све остале ријечи, упућен на детаљно објашњењу ријеч тиква].

Вриједност оваквог начина семантизације састоји се у томе што се лексичке јединице презентирају у облику лексичко-семантичких поља, а кад се нека од њих, као у овом случају *тиква*, веома подробно семантизује, онда читалац добија потпуну и заокружену информацију. Његове мане су у томе што може да замори нестрпљивог читаоца шаљући га од једне до друге ријечи и, што је још горе, у томе што се овај круг затвара и ланац прекида, јер у рјечнику не постоји ријеч на коју је читалац упућен.¹⁵

Уочивши ово, Лавровски је настојао да уз сваку српску ријеч наведе руску, а упућивања је вршио само на оне ријечи које почињу истим словом као и ријеч која се објашњава, тј. на ријечи које су по азбучном редоследу сасвим близу (Лавровски, 1870, IV). Наведене одреднице из Вуковог рјечника код Лавровског изгледају овако:

Туквањ, ња, м. сосуд из туквы (для воды);
 Сусак, сака, м. сосуд из туквы;
 Крбањ, крбања, м. чашка, сосуд из туквы;
 Врг, м. чашка из туквы;
 Тиква, ж. тиква; сосуд из туквы.

Поступак Лавровског је цјелисходнији само кад читалац користи рјечник при превођењу, али му зато ускраћује информацију о међусобним односима лексема и не даје заокружену слику о овој лексичко-семантичкој групи ријечи. Иако је сам критиковао Вука због пропуста у повезивању ријечи (због изостављања ријечи на коју се врши упућивање), и Лавровски спорадично допушта такве пропусте (*грахоровина, седа, сејати, сејање* упућује на *храхоровина, сиједа, сијати, сијање*, а ових уопште нема). С друге стране, далеко би веће ефекте имао његов превод уз сваку ријеч да га је допунио упућивањем на блиске ријечи, како се то данас чини у неким школским рјечницима. Дакле:

Туквањ, сосуд из туквы (для воды), ср. [сравни] сусак, или
 Туквањ, сосуд из туквы (для воды), ср. сусак, крбањ, врг и тиква.

На овај начин Лавровски је много осиромашило Вуков поступак упућивања на ријечи блиског значења; пошто га користи само за ријечи

¹⁵У трећем издању *Српског рјечника* (1898) његови приређивачи, П. Ђорђевић и Љ. Стојановић су уочили масу Вукових недоследности и уопште невезивања (види предговор, стр. XV–XXI) и много тога поправили, што је укупну вриједност Вуковог рјечника знатно подигло. Посебно је важно што су они са дистанце од педесетак година могли да укажу на слој најупотребљивије лексике, а исто тако прецизније истакну семантичке односе (нарочито синонимске) међу лексичким јединицама. На овај начин они су Вуков рјечник знатно приближили читаоцу који не зна њемачки и латински језик, тј. у доброј мјери су постигли семантизацију ријечи средствима нашег језика.

блиске по азбучном реду, он се углавном свео на фонетске и морфолошке варијанте, и то не све, јер се, на примјер, *ајдук* не упућује на *хајдук*, *аљина* на *хаљина*, *ацја* на *хацја*; *фатати* на *хватати*, *елда* на *хелда*, *иљда* на *хилда*, *леб* на *хлеб*, *рана* на *храна*, *ука* на *хука*.

Синонимски односи су остали сасвим неназначени.

11. Вуково познавање њемачког и латинског језика, као што је познато, није му омогућавало да сам преведе свој рјечник на њемачки и латински језик. Стога се овог посла у издању из 1818. прихватио Копитар, а у издању из 1852. Ђуро Даничић. Превођење овако комплексне лексичке грађе на два страна језика представљало је веома сложен процес, нарочито за Копитара, коме српски језик, иако близак, није био матерњи.¹⁶ За разлику од њих, при тражењу руских еквивалената за српскохрватске лексеме, Лавровски је био у далеко повољнијој ситуацији: он је преводио са страног (у ствари са три страна језика) на свој матерњи — што је далеко лакше од превођења са матерњег на страни или са једног страног језика на други страни. Разноврсни Вукови поступци семантизације (о којима смо већ говорили) давали су Лавровском могућност да правилно схвати значење српскохрватске одреднице и да, уз ријетке изузетке, средствима руског језика изрази њихово значење.

У двојезичном рјечнику лексичке јединице улазног језика семантизују се на више начина, што зависи од њихове семантичке структуре, од положаја који оне имају у лексичком систему тог језика и њиховог односа према лексемама излазног језика. Већ смо се дотакли неких фактора који утичу на потпуну и адекватну семантизацију (разграничавање полисемије и хомонимије, издвајање посебних лексичко-семантичких варијаната у оквиру вишезначне ријечи, упућивање на разне варијанте лексеме, на њене синониме и антониме, обиљежавање њених граматичких и стилистичких особина помоћу одговарајућих квалификатора), а сада ћемо размотрити како Лавровски користи средства руског језика (средства преводне семантизације) за представљање семантике српскохрватских ријечи.

¹⁶ На жалост, још увијек не постоји потпуна оцјена квалитета посла који су они обавили. Упоредјујући Копитаров и Даничићев њемачки превод В. Бојић (1978, 78) констатује да је Даничићев превод бољи од Копитаровог јер је Даничић дао превод за ријечи које су у првом издању остале непреведене, јер је допунио непотпуне Копитарове преводне и исправио велики број његових грешака. „И поред тога“ — тврди она на крају — „њемачки превод у Рј 2 показује велики број недостатака“. П. Ђорђевић и Ј. Стојановић (Караџић, 1898, XXI) напомињу да нису дирали у њемачке и латинске преводне, „иако би се на више места могао наћи можда и тачнији и лепши израз њемачки (особито место неких аустријанизма) и латински (особито место неких скованих речи латинских)“. Они су само уз неке ријечи, најчешће уз називе биљака, животиња, болести и сл., дали прецизније латинске називе. Иван Пудић (1971, 420) на основу анализе првог и другог издања *Српског рјечника* и *Њемачко-српског речника* који је саставио Вук, а који је посмртно издат, тврди: „На основу детаљног испитивања њемачког дела у сва три речника, долазимо до убеђења да је Вук знао и осећао дух њемачког језика. Види се да је Вук код многих речи инсистирао на управо оваквом њемачком преводу, често и на необичним њемачким кованицама, које је Копитар, сигурно тешка срца, пред упорним Вуком морао прихватити“.

а) У сваком двојезичном рјечнику, да би се открило значење одреднице, најчешће се користи преводни еквивалент. Под преводним еквивалентом у двојезичној лексикографији обично подразумевамо ријеч излазног језика приближно једнаког значења са одговарајућом ријечју улазног језика. Та једнакост се заснива на подударности референцијалних значења двију лексема у оба језика, на истом обиму информације коју те ријечи носе у једном и другом језику, што условљава и њихову једнаку спојивост и стилистичке карактеристике. Но таквих потпуних еквивалената у два језика је сасвим мало, чак и кад се ради о генетски сродним и типолошки блиским језицима. Лавровски српскохрватске ријечи, кад за то постоји могућност, преводи само једном ријечју — еквивалентом:

Србија — Сербия, Црна Гора — Черногория, четвртак — четверг, богал — калска, богиње — оспа, борик — сосняк, дјечак — мальчик, бијел — белый, сестрин — сестрин, копати — копать, наш — наш, пет — пять, тамо — там итд.

Покаткад се уз еквивалент додаје и ближа одредба:

Беч — гор. Вена, Сава — река Сава, Скадар — Скутари (город), Дубровник — город Дубровник (Рагуза).

б) Кад руски еквивалент не обухвата цјелокупно значења српскохрватске ријечи, или кад у том језику постоје блиски синоними који скупа потпуније откривају значење одреднице, Лавровски их наводи:

јад — грусть, печаль; јаран — друг, приятель; јело — еда, пища; меана — корчма, шинок, постоялый двор; чама — скука, тоска; јадан — бедный, жалкий, несчастный; гатати — гадать, чародействовать и сл.

При превођењу вишезначних ријечи чија је семантичка структура сложена (посебно у случајевима кад у Вуковом рјечнику имамо неразграничену хомонимију или лажну полисемију) на десној страни свог рјечника Лавровски наводи више еквивалената који нису у синонимском односу, што се означава раздвајањем тачком и зарезом;

јунак — герой, воин; слуга; жених.
маст — жир, сало, масло; мазь; краска.
гојити — лелеять; воспитать, вскормить; откармливать.

Овај начин разграничавања значења Лавровски не примјењује ни прецизно, ни досљедно. На примјер, глагол *жуборити* преводи руским лексемама *шептать*, *жуужать*, *чирикать* које не одваја тачком и зарезом, иако нису синоними; именицу *жена* преводи као *жена*, *женщина*, а значења ових лексема у руском су знатно удаљена. Преводећи неке морфолошке варијанте српскохрватских ријечи он, да ли из незнања, да ли због жеље да ухвати некакве семантичке разлике, уз једну од варијаната даје један еквивалент, а уз другу два или више синонима, а то наводи читаоца на помисао да се ради о семантички различитим ријечима:

ајдук — гајдук, разбојник; хајдук — разбойник, беглец; аљина — одежа; хаљина — верхня одежа с рукавами, одежа; алка — железное кольцо; халка — железное кольцо (? — Б.Т.); игра в кольце, когда молодые людѣ на коне стараются копьём попасть в кольцо; ан — гостиница; хан — постоянный двор, корчма; ладовина — прохлада; хладовина — прохлада, тень; рабар — храбрый, мужественный; храбар — храбрый; механа — корчма; меана — корчма, шинок, постоянный двор.

Понекад је превод сасвим различит:

анцар — кинжал, ханцар — большой нож; ат — конь арабский, хат — арабский жеребец.

Иста тенденција се примјењује и код превода именица *ђаво* и *враг* и њихових изведеница:

ђаво — дьявол; враг — черт, дьявол;
 ђаволан — своевольный человек; враголан — дерзкий наглец;
 ђаволица — своевольница; враголица — чертовка;
 ђаволаст — своевольный; враголаст — дерзкий, наглый.

И уопште синонимија као однос међу лексичким јединицама није у довољној мјери презентирана ни у лијевој ни у десној страни *Српско-руског рјечника*. Синонимски поступак семантизације није коришћен, — што је и разумљиво — на овај начин и у оној мјери како се то чини у потоњим и данашњим српскохрватско-руским рјечницима.

в) У случајевима кад у руском језику не налази одговарајући еквивалент или групу синонима која би га могла замијенити, Лавровски се служи упућивањем на најближи хипероним:

јагорчевина¹⁷ — род растений; макљен — род дерева; гладишика — род травы; глухарка — род дикой утки; гадар — род сабли; галеб — род водяной птицы; смук — род змеи; дигле — род мехового музыкального инструмента.

Овакав начин семантизације Лавровски примјењује под утицајем Вуковог рјечника. Он управо дословно преводи латинска објашњења (јагорчевина — *herbae genus*, скобаљ — *picus genus*, галеб — *avis guaedam aquatica*, смук — *serpentus genus*, дигле — *utriculi musici genus*), иако у руском језику постоје еквивалентне ријечи (забиљежене нпр. и код Даља¹⁸): јагорчевина — баранчик; скобаљ — подуст; галеб — чайка; смук — уж. У неким случајевима на овај поступак Лавровски је принуђен неодређеношћу семантизације код Вука. На примјер:

¹⁷Облик *јагорчевина* Вук (а за њим и Лавровски) упућује на *јагочевина*, јер овај други сматра „приличнијим“. У *Речнику Матице српске* има само *јагорчевина*.

¹⁸За провјеру смо узели Даљев рјечник јер је изашао у истом периоду кад и *Српско-руски рјечник* Лавровског.

гладишика — „некака трава по пољу, која има црвен цвијет, а жиле јој као што се говори, могу уставити плуг од 8 волова“; макљен — „некакво дрво, налик на кун“; глухарка — „некаква дивља патка“. (Руски еквиваленти су за гладишику — стальник, за макљен — платан, горный клён, за глухарку — чирок).

Вриједност оваквог упућивања на хиперониме је ограничена и зато оно може само дјелимично да задовољи у двојезичном рјечнику пасивног типа, чији је основни циљ декодирање текста на улазном језику. Далеко цјелисходнија употреба хиперонима је у следећим примјерима, али је њих релативно мало у *Српско-руском рјечнику*:

губа — показа (болест); димњача — дымјанка, чистяк (трава);
смрчак — сморчек (гриб); сом — сом (рыба).

г) Веома чест начин семантизације, поготову кад се ради о разним облицима нееквивалентне лексике, јесте описна дефиниција на руском језику:

крпље, пла, ср. [код Вука је крпље, крпаља, f. pl. — Б.Т.] — особий род обуви пастухов и охотников Герцеговины для ходьбы по снегам; чутура — деревянный на воду сосуд для дороги; србуља — старая сербская книга; глагољаш — так называются в Далмации священники которые служат по-славянски; забран — огроженный или даже открытый лес, в котором запрещено рубить дрова; јагодњак — место где роятся ягоды (земляника); долама — нижнее длинное платье у Сербов.

Своје дефиниције Лавровски саставља према Вуковим дефиницијама на српском (нпр. *крпље*, *глагољаш*, *јагодњак*) или на њемачком (нпр. *чутура*, *забран*, *долама*) језику. На тај начин он понекад и непотребно прибјегава описној дефиницији иако у руском језику постоји адекватан еквивалент, нпр. (према Дальевом рјечнику) за *чутуру* — *бакляга*, за *забран* — *заповедник*, за *доламу* — *доломан*, *кафтан*.

Значења појединих одредница Вук је нашироко објашњавао (нпр. *куга*, *крчма*, *крцалија*, *маљ*, *намастир* и сл.), дајући многобројне податке о објектима које оне означавају — како се то данас чини у енциклопедијским и лингвокултуролошким рјечницима. За највећи број оваквих одредница Лавровски је давао најпогодније руске еквиваленте (изостављајући опширне текстове из Вуковог рјечника):

куга — чума, мор; крчма — шинок, трактир; крцалија — турецкий разбойник, разбойник в Турции; маљ — долбня, баба для забивания свай, молот; намастир — монастырь.

Али кад се ради о појединим народним обичајима и уопште о појмовима карактеристичним само за живот нашег народа, Лавровски на руском језику, попут Вука, опширно објашњава дату реалију. Материјал из

овакве енциклопедијски обрађене одреднице Лавровски сажима настојећи да најбитнију информацију пренесе руском читаоцу. На примјер:

кмет — в Србии представительные поселяне, собирающие подать, чиняще суд в народе, объявляющие ему приказы правительства; в Черногории народны судьи; в Боснии кмет-поселянин, живущий на чужой земле и в чужом доме;

прпоруше — народный обряд в южной Далмации, во время засухи, состоящий в том, что холстые парни, с зелеными ветвями и цветами ходят от дома и в песнях выпрашивают дождь; **крвно коло** — суд над убийством, когда сошедшиеся судьи судят убийство и мирят убийцу с родственниками убитого.

Ипак, у овом погледу *Српско-руски рјечник* неупоредиво је сиромашнији од Вуковог рјечника. Лавровски је на овај начин обрадио далеко мање појмова, а сами чланци су знатно краћи.

д) Неэквивалентна лексика у савременим двојезичним рјечницима најчешће се транскрибује, уз додавање описних дефиниција на излазном језику (Влахов, Флорин, 1986, 207–217). Транскрипцију и транслитерацију као најпогодније поступке транспонована властитих именица и осталих реалних Лавровски уопште на примјењује. Уместо тога он, као и Вук, објашњава о каквом се појму ради:

	Вук	Лавровски
Добриња	село у нахији Рудничкој	название села
Добрићево	намастир у Херцеговини	име манастира в Герцеговине
Драгачево	кнежина у нахији Пожешкој	местность в Србии
Драва	die Drave, Dravus	собств. имя реки
баклава	eine Art пита	род пирога (тур.)
јанија	Art Fleischpfeife, cibi genus	род мясного кушания

12. У оквиру рјечничких чланака у Вуковом рјечнику су презентирани и елементи српскохрватске фразеологије. Овај сегмент рјечничког чланка Лавровски углавном не преводи. На примјер, из Вуковог члана уз одредницу гаће нису преведени фразеологизми *ако имаш гаће; колики си, а гаћа још немаш*. Изузетак од овог правила су устаљени изрази, какве имамо уз одредницу глава: он главом — *он и никто другои*; мушка глава — *мушчина*; женска глава — *женщина* и сл.

13. Вук се 1838. године писмом обратио руској Царској академији са молбом да му помогне штампање скупљене грађе (народне пјесме, пословице, народне приповјетке, загонетке, рјечник и граматику српског језика). Секретар Академије Јазиков му је саопштио — како на основу Вукове преписке казује Љ. Стојановић (1924, 523) — да је Академија размотрила списак радова и констатовала како сем *Рјечника* остали списи не могу бити од користи за руску литературу. Академија је сматрала да може одредити помоћ само за *Рјечник*, али под условом да ријечи буду преведене на руски умјесто на њемачки. Вук, наравно, то није могао прихватити и дипломатски се извлачи заузетостију другим пословима.

Оно што није урадио Вук, учиниће двије деценије додније П. А. Лавровски. Његов *Сербско-русский словарь* је прије свега Вуков Српски рјечник, али сада, могло би се рећи, „истумачен руским ријечима“. Лавровски, разумљиво из више разлога није могао да се отворено декларише, али његов цјелокупни подухват састављања српско-руског рјечника показује у свим компонентама веома јак утицај Вуковог лексикографског поступка: у одабирању рјечничке грађе, у презентацији лексичких јединица, у семантизацији одредница. Додуше, преведећи Вуков рјечник, Лавровски — као и при сваком другом преводу — није успио да руском читаоцу пренесе свестрану и обимну информацију садржану у њему¹⁹. То се нарочито односи на информацију за чије су преношење била потребна сложенија техничка рјешења. Тако Лавровски не обилежава акценат ни код српских ни код руских ријечи; граматичка информација о српским лексемама се знатно редуцира; изостављени су Вукови илустративни примјери, што знатно осиромашује поступак семантизације; ради уштеде у простору и смањења обима рјечника изостављена су нека, најчешће периферна, значења и фразологизми уз вишезначне ријечи. С друге стране, Лавровски је, придржавајући се Вуковог начина презентације лексичке грађе, унио у свој рјечник са становишта двојезичког рјечника много редувантног. То су многобројне говорне варијанте (*понедељак, понедељник, понедеоник, понедиљак, понедиљник, понедионик, понедељак, понеђељак, понеђељник*), затим ријечи ограничене сфере употребе, нарочито многобројне покрајинске ријечи, чије уношење у двојезички рјечник без одговарајућег квалификатора нема много оправдања. Но и поред тога руски читалац је могао на основу овог рјечника стећи исправну представу о јединствености српскохрватског језика, помоћу њега је могао да се упознаје са обимним језичким и културним благом наших народа, са дјелима народног стваралаштва, која је управо Вук скупио. Стога је у оно вријеме улога *Сербско-руског словаря* П. А. Лавровског — посматрано с културног, историјског и лексикографског становишта — била веома значајна.

ЛИТЕРАТУРА

1. (Бојић, 1978)
Вера Бојић, *О немачком преводу Вуковог Српског рјечника из 1818. и 1852. године*, Ковачевић, Прилози и грађа о Доситеју и Вуку, XVI (1978), Београд, стр. 60–79.
2. (Влахов, Флорин, 1986)
Сергей Влахов, Сидер Флорин, *Непереводимое в переводе*, Москва, Высшая школа, 1986, 416 стр.
3. (Даничић, 1871)
Ђуро Даничић, *Сербско-русский словарь*. Составил П. Лавровский, (Приказ — Б.Т.), рад Југославенске академије знаности и умјетности, XV, Загреб, 1871, стр. 182–192.

¹⁹Упоредујући лексикографске поступке Вука и Лавровског, нисмо се задржавали на пропустима, погрешкама и омашкама, којих има доста у *Српско-руском рјечнику*. О њима је опширно говорио Ђ. Даничић (1871, 190), а није из тешко учити јер су их потоњи српско-руски рјечници углавном отклонили.

4. (Даль, 1880)
Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля, второе издание, том I–IV, Москва, 1880–1882.
5. (Ивић, 1966)
Павле Ивић, *О Вуковом рјечнику из 1818. године*, стр. 19–270 у Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник 1818*, издање о стогодишњици смрти Вука Караџића, Просвета, Београд, 1966.
6. (Караџић, 1852)
Српски рјечник, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић у Бечу, 1852.
7. (Караџић, 1898)
Српски рјечник, треће (државно) издање, (приредили П. П. Ђорђевић и Љуб. Стојановић), Београд, 1898.
8. (Кашић, 1987)
Јован Кашић, *О Српском рјечнику из 1852. год.*, стр. 1483–1746 у *Српски рјечник (1852) II*, Просвета, Београд, 1987.
9. (Лавровски, 1870)
Сербско-русский словарь. Составил П. Лавровский. Издание Императорской Академии Наук, Санктпетербург, 1870, стр. V–403.
10. (Лавровски, 1880)
Русско-сербский словарь. Составил П. А. Лавровский. Издание Санктпетербургского славянского благотворного общества, Санктпетербург, 1880, стр. II–289.
11. (Поповић, 1983)
Миодраг Поповић, *Памтињек. Српски рјечник Вука Ст. Караџића*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983, стр. 208.
12. (Пудић, 1971)
Иван Пудић, *Поговор Немачко-српском речнику Вука Стеф. Караџића*, стр. 329–421 у *Deutsch-serbisches wörterbuch*, Сабрана дела В. Караџића, XIX, издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића, Просвета, Београд, 1971.
13. (Стојановић, 1924)
Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд, 1924.

Резюме

Борисав Тошић

СЕРБСКИЙ СЛОВАРЬ (1852) В. С. КАРАДЖИЧА — ОСНОВА СЕРБСКО-РУССКОГО СЛОВАРЯ П. А. ЛАВРОВСКОГО

Второе издание знаменитого *Сербского словаря* Вука Стефановича Караджича, вышедшее в 1852 году в Вене, в Сербии было запрещено почти два десятилетия. Все запреты на этот словарь в Сербии были отменены лишь в 1868 году. А всего два года после этого, в Санктпетербурге был опубликован *Сербско-русский словарь* П. А. Лавровского, в основу которого положен *Сербский словарь* В. С. Караджича.

Сопоставляя эти два словаря, автор приходит к выводу, что лексикографический поступок П. А. Лавровского испытывает огромное влияние приёмов В. С. Караджича: это проявляется в отборе лексического материала, в его презентации и семантизации. Хотя Лавровский при составлении

словаря пользовался ещё и двумя словарями хорватского языка, основной словарный состав он взял из *Сербского словаря* (около 95 процентов). По техническим причинам при презентации лексических единиц ему не удалось передать всю информацию (ударение, грамматические характеристики, иллюстративный материал) находящуюся в *Словаре В. С. Караджича*. Но зато при семантизации слов он пользуется переводом на русский язык точно так, как в словаре Вука был сделан немецкий и латинский перевод. Поэтому можно сказать, конечно несколько упрощая положение дел, что *Сербско-русский словарь П. Лавровского* является *Сербским словарём*, „истолкованным русским языком“.

В течение нескольких десятилетий русский читатель, пользуясь *Сербско-русским словарём П. Лавровского*, мог ознакомиться с обширным языковым, литературным и культурным богатством нашего народа, с произведениями народного творчества, собранным В. Караджичем, а его культурное, историческое и лексикографическое значение заключается именно в том, что в его основу положен *Сербский словарь (1852)*.